

angående samspillet mellem karakter og milieu bliver: »ça explique mais ça n'excuse pas«.

Ud over denne hovedlinie er der i Balfour's bog et væld af gode iagttagelser af tyske samfundsforhold, tyske institutioner og tyske enkeltpersoner. Bogen må betragtes som et væsentlig bidrag til udforskningen af det wilhelmske Tysklands struktur.

JOHNY LEISNER

GERHARD RITTER: Das deutsche Problem. Grundfragen deutschen Staatslebens gestern und heute. 2. neu durchgearbeitete und erweiterte Auflage. München, R. Oldenbourg Verlag, 1966. 226 sider. 14 DM.

Ritters bog udkom første gang 1948 under titlen »Europa und die deutsche Frage«, og 3.-udgaven foreligger hermed i en også i forhold til 2.-udgaven fra 1962 noget ændret og udvidet form. Der er dog ikke tale om nogen ændring i grundsynspunkterne.

Allerede i førsteudgaven præsenteredes i koncentreret form ideerne i det forfatterskab hvormed Ritter så prægnant har placeret sig i efterkrigstidens tyske historieskrivning, først og fremmest med det nu næsten afsluttede store værk: »Staatskunst und Kriegshandwerk« I-III, 1954-64. (Bind I og II anmeldt af Holger Hjelholt i dette tidsskrifts 11. rk. IV, s. 582 ff., og 11. rk. VI, s. 707 ff.). Og ønsker man en introduktion til de ideer og synspunkter, der præger Ritters forfatterskab, er »Das deutsche Problem« bogen. Ritter ser det som sin opgave at give sit bidrag til den revision af tysk historieskrivning, der måtte synes påkrævet efter 2. verdenskrig, sit bidrag til den »historisch-politische Selbstbesinnung«, der måtte synes nødvendig. Hans forfatterskab har således i høj grad et pædagogisk sigte. Det er imidlertid også et højest personligt dokument, et personligt opgør med fortiden. Men også derigennem et forsøg på at redde hvad reddes kan, og det er efter Ritters mening trods alt en hel del.

Det grundlæggende spørgsmål for Ritter er: er der en kontinuert linie i tysk historie med Hitler som kulmination? Og svaret er nej. Sammen med dette hovedtema gennemspilles en række sidethemaer, ofte i skarp polemik med både hjemlige og udenlandske historikere. For Ritter betegner Den første Verdenskrig det afgørende brud i tysk historie, nærmere dateret ved Bethmann Hollwegs fald og Ludendorffs fremtræden som på det nærmeste militær diktator. Først da sejrer den militarisme, som Hitler siden skulle glorificere.

Det er efter Ritters mening på mange punkter muligt at trække tråde tilbage, især til sider af det wilhelmske Tyskland, men disse forbindelser var på ingen måde afgørende. Det udslaggivende for det, der skete, var den moderne totale krig selv, mobiliseringen af de masser, der i sig selv var et produkt af industri-kulturen. Først da gik den liberale frihedside under, og vejen var åben for diktaturet. Derfor kan tyskeren stadig tillade sig at beundre Frederik den Store og Bismarck som sande statsmænd, som først senere tiders militaristiske propaganda satte i et galt lys. Disse synspunkter belyser Ritter gennem en række gennemtrængende analyser af tysk politik og åndshistorie fra Luther over Frederik den Store til Bismarck og Den første Verdenskrig.

Man kan diskutere Ritters theser – og de er i høj grad blevet diskuteret. Men som et dybt personligt dokument fra en fremragende historikers hånd kan bogen kun fremtvinge beundring.

INGA FLOTO

GERHARD RITTER: Staatskunst und Kriegshandwerk. Bd. III. Die Tragödie der Staatskunst. Bethmann Hollweg als Kriegskanzler (1914–1917). München, R. Oldenbourg Verlag, 1964. 707 sider. 48 DM.

Ved udsendelsen i 1960 af bd. II af Ritters værk (se H. T. 11. rk. VI, s. 707 ff.) bebudedes, at 3. bd. skulle slutte værket ved at føre skildringen frem til 1945. Skønt dette i 1964 udsendte bind er henvend dobbelt så stort som det foregående, er det imidlertid ikke lykkedes for Ritter at nå gennem mere end de første tre krigsår.

I betragtning af nævnte forhold – og af forf.s alder – kan man nære en vis tvivl om, at arbejdet vil kunne føres til ende. Men det forringer ingenlunde det foreliggende binds fortjenester. Skønt Ritter har haft megen hjælp ved sine omfattende arkivstudier, er det en imponerende forskergerning, der ligger til grund for bogen. Anmærkningerne med kildehenvisninger og drøftelse af andres opfattelser fylder hundrede sider. Og af litteraturfortegnelsen fremgår, at forf. har kunnet benytte skrifter udkommet så sent som 1964, selve bindets trykkeår, og meget vigtige bidrag til den 1. verdenskrigs diplomatiske og militære historie er netop blevet publiceret i de nærmest foregående år. Men medens G. R.s så grundige studier aftvinger fagfæller dyb respekt, vil alle læsere glæde sig over den smukke og klare fremstilling. Man indvikles ikke i lange, spegede sætningsbygninger. Klart, rammende og forståeligt giver forf. sin redegørelse for begivenhedernes forløb og sin vurdering af disse.

Som bindets undertitel viser, ligger hovedvægten på skildringen af Bethmann Hollwegs politik i de første tre krigsår og på hans divergenser med »krigshåndværkets« udøvere, indtil disse i juli 1917 fremkaldte hans fald. Skildringen virker som en »Ehrenrettung« af Bethmann Hollweg, hvad bekræftes i den sympatiske karakteristik af ham, der gives på bogens tre sidste sider: »Ob ein anderer Reichskanzler, eine schroffere Kämpfernote, mehr erreicht hätte, vermag kein Nachlebender zu sagen. Sicher ist nur: dass mit der Tragödie Bethmann Hollwegs sich auch die Tragödie der »Staatskunst« in Deutschland vollendet hat«.

Adskillige steder i bogen fremhæver Ritter begivenheder, der belyser den i værkets hovedtitel angivne konflikt. Den mest skæbnesvangre blev den, der afgjordes til fordel for de militære: iværksættelsen fra 1. februar 1917 af den uindskrænkede u-bådskrig, som et par måneder efter fik Amerika til at gå ind i krigen på ententemagternes side. At Bethmann i kronrådet om aftenen den 9. januar 1917 gav efter for de militæres ønsker, betegner Ritter (s. 382) som »die dunkelste Stunde« i hans politiske løbebane og udtaler, at intet har skadet hans eftermæle mere, end at han ikke reagerede på militærets triumf over hans politik ved at tage sin afsked. Ritter prøver at forklare – forsvare – hans holdning.